

CUPRINS

PREFATĂ.....	7
Capitolul I	
Occidentul și Africa în istoria modernă și contemporană. De la trauma istorică la speranța independenței.	19
1.1. Călători, exploratori, negustori și aventurieri în Africa pre-colonială.....	24
1.2. De la explorare și misionarism la cucerirea continentului african	42
1.3. Decolonizare, emancipare și independență politică în Africa sub-sahariană.....	70
Capitolul II	
Românii descoperă Africa: Curiozitate, cunoaștere și spirit de aventură	85
2.1. Românii între fascinația primelor informații și tentația călătoriei pe tărâm African în secolul al XIX-lea.	88
2.2. Exploratori și cercetători români pe continentul african.	101
2.3. Militari și întreprinzători români în Africa Sub Sahariană.....	118
2.4. Exploratori, aventurieri și aviatori români în Africa în perioada interbelică.....	131
Capitolul III	
Românii re-descoperă Africa în timpul Războiului Rece.....	156
3.1. Oameni politici și funcționari de rang înalt „călători” pe continentul african.....	157
3.2. Specialiști români în domeniul economic „călători” în interes de serviciu pe pământ african.....	197
3.3. Profesori, oameni de știință și cultură, artiști și sportivi în Africa.....	212
3.4. ”Călători” militari, aviatori și specialiști în domeniul securității în misiune pe pământ african	220
În loc de concluzii. Români în Africa Sub Sahariană post Război Rece	234
BIBLIOGRAFIE.....	261
INDICE DE NUME	279

PREFAȚĂ

Dinamica legăturilor inițiale dintre teritoriile românești, și, ulterior, dintre statul român cu teritoriile dintre sudul Mării Mediterane și Capul Bunei Speranțe a fost în consonanță cu interesul altor state și regimuri africane. Iată de ce am considerat că o cercetare diacronică a diverselor tipuri de relații ale țării noastre cu cel de-al doilea mare continent al planetei, în special cu zona de la sudul Marelui Deșert, (*ṣaḥārā*, în limba arabă), reprezintă o nouă poartă spre cunoaștere bazată pe studiu riguros al fenomenelor și proceselor care au patronat complexul relațional evocat în titlu.

Demersul nostru se adresează persoanelor interesate, sau poate chiar fascinate, de interacțiunile dintre oamenii de pe două continente apropiate geografic, dar foarte depărtate pe axa timpului istoric – Africa și Europa – în general, cititori care nu au mult timp la dispoziție pentru a cerceta și înțelege, dar care simt nevoia să-și extindă și să-și aprofundeze cunoștințele dincolo de o vedere superficială și distorsionată a unor povestiri ale istoriei scrise din perspectiva colonialismului, a ideologiei marxiste sau chiar din lipsa unor surse accesibile și bine documentate. Narațiunea se va concentra pe modul în care s-au perceput reciproc românii și africanii de la primele contacte consecvente desfășurate în secolul al XIX-lea până la perioada de maximă afirmare, cea a regimului socialist totalitar al lui Nicolae Ceaușescu, cu diferențele motivaționale, conjuncturale și de mentalitate, tipice fiecărei perioade. Atât în istoriografia europeană cât și în cea română, acest fir narativ este încă dominat de clișee și scheme mecanice de interpretare pe de o parte a interacțiunilor de tip violent, care au condus la tragedia sclavajului și a dominației europene în Africa, iar pe de alta de rolul asumat de lumea comunistă de salvator, jucat fără un temei legitim din punct de vedere politic, social, cultural sau ideologic de liderii regimurile totalitare de inspirație sovietică, marxistă, maoistă, sau juche (doctrina politică dictatorială formulată de primul președinte nord-coreean, Kim Ir Sen)

Până la jumătatea secolului al XX-lea, interesul Occidentului față de istoria țărilor Africii a constituit o activitate pur academică, pentru un cerc îngust de cercetători consacrați în studiul culturii, civilizației, artei, inclusiv a istoriei, condiționați uneori de așteptările, intențiile și interesele finanțatorilor și inițiatorilor unor operațiuni de sondare a mediului african cu scopuri de la cele pur științifice la cele de ordin economic, comercial, industrial sau strategic.

Marea masă a cititorilor, inclusiv a celor din spațiul românesc, a avut prioritar la dispoziție o literatură produsă de călători, exploratori, negustori, misionari și militari din lumea occidentală, care au străbătut Africa de-a lungul timpului în misiuni dintre cele mai diverse, în grupuri restrânse sau însoțiți de adevărate caravane încărcate cu echipamente, alimente, medicamente și daruri poleite pentru localnici. Povestiri despre pionierii navigației de-a lungul coastelor continentului african, cu priveliști exotice și despre oameni aparținând unei civilizații total necunoscute au fascinat cititorii din țările Europei, inclusiv pe cei din România, în primul rând prin noutatea absolută a relatărilor și, apoi prin prezentările exuberante ale unei lumi total diferite. Din fericire, consolidarea statului unitar, unificarea provinciilor istorice și participarea României la viața internațională precum și dezvoltarea presei locale, atrasă și ea de exotismul tropical și ecuatorial și de povestirile despre regiuni geografice mai puțin cunoscute la noi au fost procese însoțite de expediții ale unor cărturari români care și-au consemnat impresiile, amintirile și aventurile în scrieri ce au rămas pentru urmașii lor. Unele au avut un caracter strict informativ, altele au aprofundat caracteristici științifice, și nu puține au intrat în marea categorie a memorialisticii de călătorie. Toate au avut deosebitul merit că au însumat date și informații primare, izvorâte din experiențe personale. Începuturile relatărilor preluate din surse secundare, din traduceri sau din viziuni părtinitoare au creat și percepții false, interpretări rasiste, confecționate ca să creeze legalitatea invaziilor europene pe continentul negru de dragul celor trei C: civilizare, comerț, credință creștină. A fost primul mare sabotaj al imaginii populațiilor africane. Au apărut pseudo-studii antropologice efectuate de nepricepuți sau de grăbiți în căutarea senzaționalului, departe de rigoarea studiului științific și de verificarea informațiilor din surse credibile, autorizate și competente. Atacurile împotriva esenței și a caracteristicilor teritoriilor africane au fost amplificate de o ofensivă și mai prăpăstioasă după despărțirea, la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, a comunității internaționale în sfere de influență ale nou-veniților pe piața colonială, două tabere antagoniste în care o nouă literatură a fost creată și impusă persuaziv pentru animarea luptei de clasă în comunitățile africane din perspectiva ideologiei marxismului. Asemenea produse memorialiste, fals istorice sau antropologice, o întreagă literatură creată în URSS a ajuns să fie exportată și în țările satelit în care realitățile din Africa erau fabricate în grila de lectură a relațiilor dintre exploatare și exploatați, între ocupanți și supuși. Astfel s-au creat atât în mentalul colectiv occidental, cât și în al celui din răsăritul comunist imagini ale societății și ale oamenilor de

pe acest continent, mai ales pentru cei de la sud de Sahara, total rupte de realitatea sa istorică și civilizațional-spirituală, manevrate în așa fel încât să creeze falsa impresie că „ceilalți”, atrași de sfera de influență a adversarului comiteau o greșeală istorică fundamentală, pe când „ai noștri” se angajaseră pe un drum glorios de prosperitate și bunăstare gratuite.

Lucrurile nu au stat total diferit nici în România. După instaurarea guvernării comuniste regimul de la București a ignorat și chiar a interzis lucrările interbelice ale călătorilor români în Africa pentru că nu aveau „nivel politic” și au fost strecurate prin edituri câteva scrieri „progresiste” ale unor clasici care au trecut prin regiuni necunoscute, unii chiar îndatorându-se cămătarilor numai ca să vadă și să simtă fascinația Africii, cum a fost cazul poetului și diplomatului Dimitrie Bolintineanu, scurt timp ministru de externe și, ulterior ministrul culturii și instrucțiunii publice. Mai târziu, în anii '50 puținele lucrări despre Africa, apărute în România, au fost elaborate cu precădere de români care au ajuns și călătorit, din diferite motive, pe continentul african fără intenția sau mandatul de a populariza locurile pe care le văzuseră. După ce sovieticii au decis în anii '60 să se orienteze politic spre Africa, și România începea să acorde o atenție mai mare istoriei și culturii africane. De altfel, prima carte despre Africa, apărută în anul 1962 în România¹ a fost o traducere din limba rusă. Un oarecare dezgheț cultural, care începea să se resimtă în societatea românească încă aflată sub zodia dogmatismului ideologic al marxismului, a permis elaborarea unor lucrări cu o valoare științifică reală. Academicianul Constantin Ionescu Gulian a publicat o carte consacrată culturii spirituale africane² și una despre folclor și tradiții ale popoarelor Africii³. Nestor Rateș și Nae Popescu au publicat o carte despre istoria fostei colonii belgiene Congo⁴. Deceniul al optulea al secolului trecut, sub impactul interesului politic manifestat de România pentru Africa, va fi un timp al editării de lucrări consacrate istoriei coloniale și a decolonizării popoarelor de pe continent, toate abordate din perspectiva interpretării marxiste a evenimentelor⁵. Preocupări pentru istoria Africii sub-sahariene în peisajul

¹ I.V. Milovanov, *Africa azi. Scurt îndreptar politic-economic*, Editura Politică, București, 1962.

² Constantin Ionescu Gulian, *Despre cultura spirituală a popoarelor africane*, Editura Științifică București, 1964.

³ Idem, *Omul în folclorul african*, Editura pentru Literatură Universală, București 1967.

⁴ Nestor Rateș, Nae Popescu, *Realități Congoleze*, Editura Politică, București, 1966.

⁵ A se vedea, Radu Vasiliu, *Decolonizarea și relațiile internaționale*, Editura Politică, București, 1972; Elena Voiculescu, Marin Voiculescu, *Renașterea africană*, Editura Politică, București, 1979.

universitar au fost puține, și din cauză că documentarea depindea de parcurgerea unor studii din străinătate dat fiind că la vremea aceea cercetarea și documentarea pe teren erau practic imposibil de realizat, date fiind barierele ideologice, blocarea călătoriilor în străinătate în scop științific sau personal și a efortului financiar semnificativ pentru care dictatura proletariatului nu era dispusă să facă sacrificii. La Universitatea din București, distinsul istoric Constantin Bușe a publicat două studii într-o lucrare coordonată de profesorul Gheorghe Căzan⁶. La Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași profesorul Aurel Filimon și-a publicat cursurile de introducere în africanologie pe care le preda la facultate⁷. Jurnalistul și comentatorul de politică externă Radu Bogdan a abordat o temă care trata prin ricoșeu un aspect al luptei celor două mari puteri prin intermediul războaielor locale prin mandat⁸. Pe măsură ce legăturile politice, diplomatice și culturale s-au diversificat și îmbogățit au apărut și primele cărți de analiză bazate pe studii proprii sau ale documentației propagandistice lansată de mișcările naționaliste anti-coloniale efectuate de cercetătorii români în combinație cu texte străine traduse în românește. Una dintre ele a fost cea realizată de Gheorghe Dragoș consacrată doctrinelor originale puse în circulație în noile medii independente⁹. Profesorul și jurnalistul timișorean Mandics György a publicat una dintre primele cărți de sinteză cu informații comparative valoroase după recenzarea unei literaturi tematice internaționale bogate¹⁰. Aceste lucrări precum și studiile publicate în revistele de specialitate ajungeau destul de greu la cititorul român interesat în mod special să își formeze o imagine asupra unei lumi fascinante cum era cea africană, aflată într-o permanentă interacțiune cu lumea occidentală și care se pregătea să parcurgă unul dintre cele mai copleșitoare și complexe procese de retribuție istorică, decolonizarea. Din păcate, ceața propagandistică a ascuns convulsiile dramatice care au premers proclamarea independenței teritoriilor luate în stăpânire de europeni, cum a fost cazul mișcării mau-mau din Kenya.

⁶ Gheorghe Căzan, *Prelegeri de istorie universală contemporană*, Tipografia Universității din București, 1981.

⁷ Aurel Filimon, *Prelegeri de istoria Africii vol. I până în secolul al 17-lea*, Iași, 1977; idem, *Curs de istoria Africii. Pentru uzul studenților*, Iași, 1981.

⁸ Radu Bogdan, *Punctele fierbinți ale Africii*, Editura militară, București, 1971.

⁹ Gheorghe Dragoș (coordonator și traducător), *Gândirea politică africană*, Editura Politică, București, 1982.

¹⁰ Mandics György, *Civilizația și culturile Africii vechi*, Editura Sport-turism, București, 1983.

Evoluțiile geopolitice și geostrategice care au avut loc în Africa sub-sahariană după încheierea Războiului Rece au schimbat fundamental perspectiva de abordare și prejudecățile de ordin cultural și spiritual ale celor care cercetează trecutul istoric, dar și realitățile geopolitice și geostrategice ale acestui continent. O influență definitivă au avut-o progresele tehnologiilor noi de comunicare în masă, dezvoltarea televiziunilor internaționale gen CNN sau BBC World și prezența fizică a studenților, a specialiștilor și a oamenilor de cultura de pe una sau de pe cealaltă baricadă a Războiului Rece. Au apărut astfel lucrări, în care au fost depășite stereotipiile privind istoria continentului african, care construiseră o imagine potrivit căreia popoarele africane ar fi fost o „grămadă de sălbatici” care trebuia adusă la „civilizație”, imagine care se întâmplase să se acumuleze cu multe decenii în urmă. Noile cercetări nu își mai propuneau să justifice „științific” de ce au existat pe continentul african sclavia, colonizarea, exploatarea economică și opresiunea exercitate de occidentali în diferite regiuni ale Africii, dar păstrau o notă revendicativă cerând decolonizarea totală și imediată, fără condiționări și aranjamente prealabile. Aplicarea unei asemenea politici aplicată de unele foste metropole s-a dovedit cauza unor războaie civile ce au urma proclamării independenței. A fost cazul Congoului Belgian, sau al Angolei, unde plecarea precipitată a exponenților fostelor administrații fără pregătirea unor instituții locale care să preia conducerea noilor state a deschis calea totalitarismului și consecinței sale imediate, subdezvoltarea unor teritorii cu imense resurse minerale și umane. Lupta dintre cele două blocuri militare și ideologice a produs alte distorsiuni ce depășeau realitatea, în condițiile în care foștii dominatori, în principal Marea Britanie, Franța, Portugalia, Germania, Belgia și Spania erau detronați de neocoloniștii americani și sovietici, eliberați de tarele și reproșurile dominației de peste un secol în Africa, și care beneficiau și de o imagine de vitrină a unor noi realități și a unor oportunități interzise până atunci de foștii stăpâni europeni.

Interacțiunea dintre occidentali și africani de-a lungul timpului a condus la tragedii greu de explicat pentru omul contemporan, dar a avut și un modest impact pozitiv. Misionarii creștini veniți în Africa au construit primele clinici și primele spitale, au organizat primele cursuri pentru alfabetizarea populației africane, iar africanii după ce-au învățat carte i-au ajutat pe misionari să traducă Biblia în limba pe care aceștia o vorbeau. Un element care a atenuat efectele catastrofale ale divizării arbitrare a Africii cu rigla și creionul pe harta

continentului prin ignorarea tradițiilor, a alianțelor sau a conflictelor între comunitățile aborigene a fost cultivarea și răspândirea limbilor coloniale, care au creat posibilitatea comunicării directe între albi și negri, între largi comunități, indiferent de etnie sau de origine tribală. Negustorii și exploratorii au construit centre comerciale și drumuri pentru a aduce mărfuri și bunuri de consum din Occident în Africa. Românii nu au lipsit din acest fenomen al interacțiunilor dintre lumea europeană și cea africană, iar cititorul va afla cât și cum aceștia au interacționat cu popoarele africane, cât de benefice au fost raporturile dintre ei, care este imaginea reciprocă formată în urma colaborării politico-diplomatice, economice și culturale.

În această grilă de lectură și din această perspectivă au apărut și în România lucrări consacrate istoriei și studiilor de africanologie. Viorel Cruceanu, a scris despre decolonizarea posesiunilor britanice și franceze din Africa sub-sahariană, despre evoluțiile politice și geopolitice de pe continent după obținerea independenței de către colonii.¹¹ Bogdan Iulian Ranteș a cercetat și scris despre istoria unor popoare din sudul Africii.¹² Conf. Dr. Simona Corlan-Ioan, de la Universitatea București a coordonat volumul bilingv *Negru pe alb. Memorii, istorii, identități în Africa francofonă/ Noir sur Blanc. Etude, histoire, identités dans l'Afrique francophone*¹³. Un instrument util de cunoaștere comparativă a tradițiilor africane au realizat traducătorii Maria Cazanacli, Șerban Velescu și Henri Zalis prin publicarea unui dicționar după Larousse al istoriei și civilizației africane¹⁴: Diplomați și oameni politici care au publicat volume de memorii au făcut referiri mai multe sau în sinteză despre evoluțiile politico-diplomatice și

¹¹ Viorel Cruceanu, *Quo-Vadis Africa*, Editura Deșteptarea, Bacău, 1999; idem, *Istoria decolonizării Africii (Emanciparea politică a posesiunilor engleze și franceze din Africa Neagră)*, Editura Corgal Press, Bacău, 2010; idem, *Istoria decolonizării Africii, vol. 2 (Emanciparea politică a posesiunilor italiene, germane, belgiene, spaniole și portugheze din Africa neagră)*, Editura Corgal Press, Bacău, 2012; Idem, *Africa de Nord: Veacul încercărilor (1815-1914). Vol. 3: Libia*, Editura Total Publishing București 2020; idem, *Africa de Nord: veacul încercărilor (1815-1914), vol. 2, Maroc*, Editura Total Publishing, București, 2019.

¹² Bogdan Iulian Ranteș, *Relațiile României cu state din Africa ecuatorială și de vest (1960-1974)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2017.

¹³ Simona Corlan-Ioan, *Negru pe alb. Memorii, istorii, identități în Africa francofonă. Noir sur Blanc. Etude, histoire, identités dans l'Afrique francophone*, Institutul Cultural Român, București 2006.

¹⁴ Bernard Nantet, Larousse. *Dicționar de istorie și civilizații africane*, traducerea de Maria Cazanacli, Șerban Velescu și Henri Zalis, Univers enciclopedic, București, 2006.

economice din Africa¹⁵. Nu lipsesc din peisajul istoriografic abordările inter și trans-disciplinare ale istoriei și evoluției politice ale Africii¹⁶, tentative de ilustrare a complexității realității și tradițiilor continentului.

Privită în ansamblul literaturii consacrate interacțiunilor de tot felul dintre europeni și africani de-a lungul timpului, cartea de față poate fi doar o foarte scurtă introducere la o problemă extrem de cuprinzătoare și diversificată, cea a întâlnirii dintre două civilizații, africană și europeană, fiecare cu un interior divers care poate fi tratat unitar doar din punct de vedere metodologic. Lucrarea poate fi și o foarte scurtă introducere pentru două capitole foarte mari ale istoriografiei contemporane. Primul se referă la întâlnirea europenilor cu africanii, care a avut loc odată cu epoca marilor descoperiri geografice, la percepția noastră asupra evoluției istorice a continentului african, cu precădere a regiunii de la sud de Sahara, prin ochii unor exploratorii, călători, întreprinzători și istorici. Al doilea ar putea să trateze care au fost consecințele interacțiunii dintre occidentali și africani de-a lungul timpului, un demers la fel de dificil pentru că, cu cât cercetarea încearcă să pătrundă tot mai adânc în tenebrele istoriei cu atât mai puține devin izvoarele și dovezile materiale. În căutarea unor răspunsuri riguros științifice este nevoie de extinderea surselor documentare și de re-evaluarea contribuției istoriei orale, care a devenit una dintre sursele principale, mai ales pentru istoria veche, deoarece scrisul avea o răspândire și teritorială și socială redusă doar la triburile arabe care au năvălit masiv și copleșitor peste africani după secolul al VII-lea, și au transformat într-o adevărată industrie comerțul cu sclavi. Amploarea acestor probleme este colosală. A oferi chiar și cea mai redusă schiță cronologică a acestor interacțiuni de la cele de ordin religios, cultural, social, economic până la cele de ordin militar, așa cum s-au derulat în diversele țări ale continentului, este cu mult

¹⁵ Ovidiu Popescu, *Diplomat pe trei continente*, Editura Romania în lume, București, 2007; Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu, eds., *I se spunea Machiavelli. Ștefan Andrei în dialog cu Lavinia Betea*, Adevărul Holding, București, 2011;

¹⁶ A se vedea pe larg, Nicolae Melinescu, *Urișul care se trezește (vol I+II). Africa sub-sahariană în ultimele trei decenii*, Editura CA Publishing, Cluj-Napoca, 2009; Idem, *Navigatorii romani și amenințările pirateriei maritime*, Editura Ars Docendi, București, 2015; Idem, *Vecina mea Africa*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2018; idem, *Înapoi în Africa*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2023; Simona Corlan-Ioan, coord., *Les nouveaux visages de l'Afrique*, Editura Universității din București, 2019; Idem, *The Invention of Dark Africa*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001; Cătălin Vrabie, *Pierdut în Africa de Sud. Zimbabwe, Botswana & Namibia*, Editura Universul Academic 2022; Andrei Daniel Mihalca, *Purici, nomazi și supă de șobolani. Povești din Africa ecuatorială*, Humanitas, București, 2024.

dincolo de scopul pe care l-am urmărit. Există deja o literatură impresionantă, unele lucrări traduse și în limba română, care oferă o privire de ansamblu asupra istoriei africane sau a diferitelor părți ale acesteia. Din acest motiv în chiar primul capitol al cărții autorii prezintă o sinteză a interferențelor dintre lumea occidentală și cea africană pe parcursul mai multor secole de istorie.

Cel de-al doilea subiect alcătuiește în fapt centrul de greutate al acestei lucrări și corpusul de informații ale următoarelor două capitole despre românii care au ajuns în Africa începând cu mijlocul secolului al XIX-lea până în zilele noastre. Mai degrabă, scopul nostru este să-i determinăm pe cititori să reflecteze și să compare felul în care trecutul relaționărilor dintre africani și europeni, pe de o parte, și dintre români și africani, pe de alta, a fost imaginat și reprezentat de-a lungul timpului. Din perspectiva acestor precizări, nu ne-am concentrat exclusiv asupra istoriei ca reprezentare a trecutului, excluzând istoria ca o secvență de evenimente reale. Argumentele noastre sunt ilustrate de o serie de evenimente și procese extrase din interacțiunile produse de întâlnirea dintre aceste două lumi pe trei segmente de timp istoric: o perioadă a primelor descoperiri și a interacțiunilor cu caracter reciproc exploratoriu; o alta dureroasă și cu impact distructiv, dar și constructiv pentru societatea africană în diversitatea sa culturală, spirituală și socială și, o a treia, epoca decolonizării și a emancipării politico-sociale și economice. În cel de-al treilea timp istoric, prezența românilor pe continentul african a fost extrem de bogată și dinamică, atât din punct de vedere politico-diplomatic, economic dar și cultural. Din aceste exemple ilustrate, sperăm să apară și alte întrebări și probleme care să dezvolte și să diversifice pe viitor studiul relațiilor româno-africane. Abordarea unor asemenea probleme contează nu doar pentru forarea relațiilor Occidentului cu Africa, în general, și ale românilor cu unele popoare de pe acest continent, în special, ci și pentru înțelegerea întregii discipline a istoriei și a modului de a explora trecutul național, regional și universal.

Firul tematic ales pentru cercetarea și scrierea acestei cărți, *Români în Africa. De la primii exploratori la Nicolae Ceaușescu*, a fost, în sine, provocator. Pe de o parte, nici românii, și nici chiar europenii, nu au ajuns pe acest continent din primele momente al istoriei Africii pentru a putea consemna și urmări evoluțiile lor politice, culturale, economice etc., ca să poată construi repere de comparații și aprecieri. Pe de alta, însăși noțiunea de „*istorie africană*” este controversată și contestată: respinsă ca neimportantă de unii, îmbrățișată ca o armă ideologică de către alții, și mereu rezistentă cu

încăpățânare la definiții precise. Pentru perioada antică a marilor imperii – pentru că ele au existat –, puținele mărturii, artefacte, inscripții sau monumente au fost sabotate și distruse în timpul ocupației coloniale tocmai pentru demonstrarea caracterului progresist al invaziei europene. Cele din aur, argint aurit, împodobite cu pietre prețioase au devenit cadouri prea umile ale cuceritorilor pentru suveranii lor. Coroana abisiniană medievală, confecționată probabil la fârșitul secolului al XVII-lea, sau la începutul secolului al XVIII-lea, purtată ultima oară de împăratul Tewodoros al II-lea i-a fost smulsă negusului și trimisă reginei Victoria de generalul sir Robert după triumful armatelor britanice la Magdala în 1868. E greu de acceptat că virtuosul conducător de oști avea și competențe estetice în istoria artei, dar coroana avea o valoare materială pentru că fusese făcută cu inegalabilă măiestrie. Opt secțiuni rectangulare acoperite cu filigran și încrustații din aur, de care atârnav opt lăntișoare la capăt fiecare cu câte un rubin depășea un kilogram greutate¹⁷. Importul ilegal în Europa al celebrelor măști rituale africane care-și au originea în mileniul al treilea î.d.Hr, create în toată regiunea vestică și australă au salvat artele plastice europene aflate în criză de inspirație la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul celui următor. Ele i-au inspirat pe Picasso, Matisse, Modigliani, Klee, Brâncuși, Braque și alții. „În secolele al XVIII-lea și al XIX-lea Europa era obsedată de colecționarea artefactelor: obiecte din natură, piese de artă sau artizanat erau importate din orice parte a lumii și plasate în muzee sau în colecții private. Ele proveneau din surse diferite: din țara lor de origine, furate sau comercializate, considerate de mică valoare sau chiar fără valoare”¹⁸. Folclorul, mai ales cel oral a fost distorsionat de pătrunderea și promovarea limbilor europene fals unificatoare, de fapt uriașe prese psihologice și antropologice de nivelarea spre zero a particularităților continentului. Acest ultim punct poate să pară ciudat. Africa este un continent, al doilea mare continent al planetei, iar trecutul său este ceea ce constituie istoria africană construită din miliarde de evenimente, unele mai importante, altele mai obscure, unele grandioase, altele mai modeste, din personalități știute sau dispărute fără urmă, din manevre criminale sau din acte de eroism. Poate avea un continent o „istorie” a relațiilor cu alte continente? Este aproape de neconceput o carte în

¹⁷ Royal Collection Trust, *Ethiopia. Crown or Cap*, online <https://www.rct.uk/collection/62936/crown-or-cap>, accesat 30 noiembrie 2024.

¹⁸ Franz Bolz, *Arte Afrikana*, ediție multilingvă, Koenemann.com. GmbH, Prior Media Group București, 2018, p. 7-9.

care să descriem, „istoria” relațiilor dintre Europa și Asia. La baza unei asemenea idei ar trebui să se afle presupunerea/ipoteza de cercetare că un continent, Africa în cazul nostru, posedă un fel de unitate esențială dincolo de definirea geografică, o unitate care nu numai că îi dă consistență culturală și spirituală, dar îl și deosebește de alte continente. Conceptul de continent are o semnificație și poate fi unitate de analiză în disciplinele academice cum sunt geografia, geopolitica și geostrategia, dar nu în cea a istoriei. Istoriografia care a apărut din această perspectivă a fost produsul unei viziuni rasiale și de ierarhizare a civilizațiilor. Așa a apărut o *istorie africană* adesea văzută ca istoria oamenilor de culoare aparținând unei lumi primitive, ceea ce a fost infirmat chiar de primele observații ale cuceritorilor. De exemplu, în Africa arta prelucrării bronzului, inclusiv prin turnare a fost la fel de veche precum cea din Europa, depășind, uneori în rafinament și execuție standardele consacrate pe continentul nostru. Lucrări de istoria *Afriei negre* mai persistă și astăzi în peisajul istoriografic. A început să se manifeste și o tendință revanșardă în scrierea istoriei africane, cea de cultivare a unui rasism invers, de exaltare a meritelor (reale) ale civilizațiilor locale și de strivire a faptelor ce pot dovedi și realități benefice din perioada colonială, cum a fost construirea primelor căi ferate, sau deschiderea navigației pe marile fluvii, Niger, Congo și Nil. Remarcabilă este realizarea lui Herman Giliomee și a lui Bernard Mbenga, care au scos în 2007 o nouă istorie a Africii de Sud¹⁹, o lucrare monumentală, impecabil documentată și extrem de necesară în condițiile apariției unui regim multirasial. Ilustrațiile sunt numeroase, cu atribuirea critică obligatorie pentru orice cercetare academică valoroasă. Dar, doar a cincisprezecea parte dintre imagini îi prezintă pe albi, și numai în circumstanțe condamnabile, iar cele ale africanilor ilustrează suferințele populațiilor bantu și xhosha, tratamentele brutale și luptele împotriva discriminării. Emoțional, o asemenea segregare este de înțeles, dar ea este preluată, moștenită și acceptată ca absolut adevărată de cei care din fericire nu au trăit opresiunile apartheidului și nici luptele pentru supremație dintre formațiunile naționaliste patriotarde africane. Pericole asemănătoare îi amenință și pe sociologii și antropologii care pornesc în descifrarea istoriei orale, pentru că unele momente transmise de la o generație la alta s-au modificat, au fost influențate de condițiile unui mod de trai patriarhal sau ale sistemului colonialist. Sperăm ca această carte să fi depășit prin conținut

¹⁹ Herman Giliomee, Bernard Mbenga, *New History of South Africa*, Tafelberg, Cape Town, 2007.

și organizare asemenea limitări în înțelegerea interacțiunilor care s-au produs între africani și europeni.

Din perspectiva unei viziuni unitare și echilibrate, am decis în primul capitol să-i oferim cititorului modul în care europenii au descoperit continentul african, cum au interacționat și mai ales cum s-au construit imaginile lumii africane în mentalul colectiv occidental. Pentru că și în istoriografia occidentală această grilă de lectură a trecutului istoric și-a consumat resursa de reprezentare și nu mai este acceptată de cititori. Din această perspectivă am optat în analiză pentru utilizarea conceptului *Africa sub-sahariană* și derivatele ei și nu pe cea a „Africii negre” mergând pe examinarea raporturilor specifice dintre state (România-Angola; România-Congo etc.) și societăți și instituții acceptate ori impuse populației la un moment dat. Am căutat să eliminăm din examinare cheia partizanatului politic și ideologic pe care o mai întâlnim, din păcate, în istoriografia românească cât și în cea străină. Cititorii au dreptul să judece faptele și evenimentele care au compus și au dat substanță relațiilor României cu unele state din sudul continentului african și să-și contureze propriile imagini și judecăți de valoare pe cele trei segmente de timp istoric propuse de autori.

Cartea se înscrie în preocupările tot mai intense ale istoricilor dar și ale analiștilor de politică externă și relații internaționale de a cunoaște esența naturii relațiilor dintre comunitățile umane de pe continentul african și cel european, la modul general, și a celor dintre români și africani, în particular. Africa este, de ceva timp încoace, „uriașul care se trezește”. Întrebarea este cât de bine cunoaștem acest „uriaș” în prezent, în condițiile infosferei și al intensificării posibilităților de comunicare intercontinentale, atât din perspectiva trecutului său istoric cât și a prezentului extrem de dinamic și surprinzător ca să-i putem detecta tendințele de evoluție viitoare. Și astăzi, ca și în vechime, percepțiile noastre despre trecutul istoric sunt determinate de preocupările prezentului. Este o observație comună devenită aproape un clișeu, dar care-și reclamă tot mai mult actualitatea și valabilitatea. În epoca luptelor de eliberare împotriva stăpânirii coloniale și de construire a națiunilor independente, generația de istorici a anilor '60, atât din Occident cât și din România, a avut tendința să-și concentreze atenția asupra istoriei politice, a relațiilor dintre Metropolă și colonie, asupra modului în care alte popoare, inclusiv românii au ajutat această luptă de eliberare și de edificare a statelor independente. Următoarea perioadă a fost cea a studiului consacrat relațiilor economice și apoi a istoriei sociale. Problema esențială este, indiferent ce etapă a istoriei o are cercetătorul sub

„lupă”, el să fie detașat de preocupările și interesele prezentului. Referindu-se la acest aspect, istoricul C. Behan Mccullagh afirma, într-un studiu scris acum două decenii și jumătate, că „deși detașarea completă este un vis, istoricii pot pune angajamentul față de standardele raționale de cercetare istorică înaintea dorinței pentru un anumit rezultat, reducând astfel în mod semnificativ părtinirea relațiilor lor”²⁰.

Cu această credință punem la dispoziția cititorilor interesați de istoria interacțiunilor dintre comunități umane aparținând unor civilizații diferite, o narațiune istorică, relativă construită pe informațiile furnizate de cercetători și istorici, care s-au aplecat cu mult timp înaintea noastră asupra subiectului, dar și pe informații inedite identificate în arhivele din România și pe unele experiențe personale ale autorilor. O imagine a raporturilor dintre europeni, în general, dintre români, în special, și populația locală din diferite părți ale continentului african este astăzi mai mult decât necesară.

Avem credința că lucrarea de față poate să fie și o bună bază de plecare spre noi direcții de cercetare pentru a ajunge la o cunoaștere cât mai apropiată de realitatea istorică a rolului deținut de români pe continentul african în trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat și, mai ales, de a identifica unele învățăminte care să-i orienteze pe românii dornici să ajungă pe continentul african în viitor mânați de cele mai nobile scopuri! România nu ar trebui să lipsească din peisajul evoluțiilor geopolitice și geostrategice ale Africii.

Autorii

²⁰ C. Behan Mccullagh, *Bias in Historical Description, Interpretation, and Explanation*, în **History and Theory**, Vol. 39, No. 1, 2000, p. 41.

Capitolul I

OCCIDENTUL ȘI AFRICA ÎN ISTORIA MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ. DE LA TRAUMA ISTORICĂ LA SPERANȚA INDEPENDENȚEI.

Timp de aproape o mie de ani, europenii nu au părăsit spațiul în care au evoluat ca popoare și societăți istorice distincte. Spre sfârșitul secolului al XV-lea, exploratorii de pe teritoriile lui au pornit, însă, într-o serie remarcabilă de călătorii în care au făcut descoperiri geografice senzaționale și au intrat în contact cu populațiile și civilizațiile de pe celelalte continente, nu totdeauna în beneficiul acestora din urmă. Africa a fost una dintre aceste lumi pe care europenii au penetrat-o nu de puține ori prin forța brutală a armelor, într-o dinamică în creștere, odată cu înlocuirea conservatorismului creștin cu umanismul Renașterii. Comunitățile de la nord de Sahara și de pe coastele Mării Roșii și ale Africii de Est erau bine cunoscute lumii antice mediteraneene însă se știa foarte puține despre cele la sud de Marele Deșert. Se pare că fenicienii, cartaginezii și romanii aveau cunoștințe despre diverse comunități din interiorul continentului african de la care importau pe rute comerciale ascunse articole de lux. Faptul că aceste trasee comerciale au fost păstrate strict confidențiale poate fi una dintre explicațiile date de unii istorici cu privire la lipsa izvoarelor scrise ale Antichității privind relațiile dintre popoarele din interiorul continentului african și cele de pe alte meridiane²¹.

În secolul al V-lea î.d. H., exploratorul cartaginez Hannon a navigat de-a lungul litoralului vestic al Africii, pe apele Atlanticului, înspre sud până în dreptul Gabonului de azi. Remarcabil este faptul că de la el a ajuns în Europa un *periplus*, un fel de raport, tradus în grecește, din care se mai păstrează două transcrieri, una din secolul al IV-lea și alta din secolul al IX-lea. „Hannon Navigatorul a aruncat ancora în dreptul țărmului vestic al Africii, aproape de Ecuator. Împreună cu oamenii săi, el a coborât pe uscat ca să vâneze și să caute apă proaspătă. Răzbind cu greu prin pădurea tropicală, au auzit din junglă, nu

²¹ Sonja Magnavita, *Initial Encounters: Seeking traces of ancient trade connections between West Africa and the wider world*, în **Afriques** [En ligne], 04 | 2013, mis en ligne le 25 mai 2013, <http://journals.openedition.org/afriques/1145> accesat pe 16 septembrie 2024.

departe de locul unde se aflau, răpăit de tobe și sunete de fluier din bambus. Hannon și tovarășii săi erau speriați, dar au mers înainte. Apoi un bărbat de culoare i-a atacat. Cartaginezii priveau cu teamă și respect mușchii bine definiți ai acestuia, dinții săi albi și corpul păros. Temându-se pentru viețile lor, cartaginezii l-au ucis. Că să dovedească lumii că o astfel de făptură exista cu adevărat, au jupuit-o și a dus-o în Cartagina... Abia peste 1 200 de ani, Africa Ecuatorială avea să fie din nou vizitată de străini”²².

Armatele arabo-islamice care au cucerit Africa de Nord în secolele al VII-lea – al VIII-lea d.Hr., au deschis și drumul negustorilor către regiunea Sahel din Africa de Vest. Negustorii arabo-musulmani făceau comerț cu captivi din rândul triburilor africane cu mult timp înainte. În Evul Mediu, în lumea islamică au trăit mari geografi precum Idrisi sau Edrisi (1099-1165) a cărui lucrare despre Africa a ajuns și în Europa mai întâi la Paris²³ (1836, și în 1840) și apoi la Londra²⁴, și mari călători precum Ibn Battuta²⁵. Aceștia le ofereau și europenilor informații despre Africa Centrală, deși multe dintre acestea erau aproximative deoarece condițiile în care au călătorit cartografii au fost extrem de dificile pentru acele vremuri. Ultimul mare reprezentant al geografiei musulmane a fost Zakariya Nabih, cunoscut după convertirea la creștinism ca Léon Africanul.²⁶ Acesta a scris, în 1526, în limba italiană celebra sa „Descrierea Africii” publicată la Veneția²⁷.

De-a lungul secolelor următoare, comerțul trans-saharian s-a dezvoltat rapid și a atins un prim vârf la începutul mileniului al II-lea d.Hr, în urma răspândirii civilizației arabe care a transferat efective din ce în ce mai numeroase de dromaderi, animale de povară mai rapide și mai ușor de domesticit decât cămilele cu două cocoșe, mult mai lente. Cele dintâi contacte dintre călătorii veniți din

²² Martin Dugard, *În Africa. Uimitoarele aventuri ale lui Stanley și Livingstone*, traducerea Florin-Răzvan Mihai, editura Corint, București, 2019, p. 17.

²³ Muḥammad B. Idrîsî, *Description de l’Afrique du Nord et de l’Espagne*, Paris, Imprimerie Royale (1836-1840).

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibn Battuta, *Travels in Asia and Africa. 1325-1354*, translated and selected by H.A.R. Gibb, Rutledge&Kegan Paul Ltd, London, 1929, 1939, 1953.

²⁶ A se vedea și Zakariya Nabih, *Representing the Margin and the Center with Interstellar Hassan al-Wazzan in the Heart of Renaissance Italy*, în **Great Britain Journal Press**, vol. 23, issue 25, pp. 89-100.

²⁷ Yves Boulvert, *Explorations en Afrique Centrale 1790-1930. Apports des explorateurs à la connaissance du milieu*, Ebook, 2019, pp. 14-15, online https://horizon.documentation.ird.fr/exl-doc/pleins_textes/divers19-06/010076007.pdf accesat pe 18 septembrie 2024.